Estudis en homenatge al Professor José Enrique Gargallo Gil
2026, pp. 465-478, https://memoriadelcor.org

UNA NOVA APORTACIÓ AL LÈXIC I A LA METEOROLOGIA POPULAR DEL MAESTRAT

Josep MESSEGUER-CARBÓ[1]
Universitat Rovira i Virgili

1. JUSTIFICACIÓ

Aquest treball modest a partir de quatre localitats valencianes del Maestrat és complementari a la primera investigació sobre lèxic i meteorologia popular que, entre l'agost i el setembre de l'any 2010, dugueren a terme José Enrique Gargallo i Miquel Àngel Pradilla a la comarca del Maestrat i que un any després publicaren en el *Butlletí del Centre d'Estudis del Maestrat*. Van recollir dades de set localitats situades en l'àrea nord del Maestrat administratiu, amb les abreviatures que tot seguit s'indiquen i que en el cos del treball s'aprofiten per recuperar-ne les dades: Ballestar (BT), Canet lo Roig (CN), la Pobla de Benifassà (LP), Rossell (RS), Traiguera (TR), Vinaròs (VN) i Xert (X). Les noves enquestes se situen en quatre localitats de l'àrea sud-occidental de la comarca del Maestrat: Atzeneta del Maestrat (AT), Benafigos (BF), Catí (CT) i Vistabella del Maestrat (VT). En aquesta ocasió també s'ofereix una mostra de designacions, locucions, parèmies i testimonis referits als núvols i al cel, als tipus de precipitacions i als vents[2] Amb tot, la investigació segueix l'estratègia metodològica i la manera de presentar les dades d'aquella publicació de 2011, tot per esdevenir un homenatge als seus autors, especialment a José Enrique Gargallo Gil

[1] He comptat amb el suport de la companya Maria Linares López per poder fer les entrevistes i he d'agrair els seus suggeriments i indicacions, que han millorat el text original.
[2] Per raons d'espai no es poden encabir les referències als estels, al firmament, als meteors ni a aspectes atmosfèrics diversos, com la ratlla de Sant Martí, ni tampoc a les creences vinculades a la predicció del temps, tot dades que resulten complementàries a les que es recullen en aquest treball.

en el reconeixement públic que se li ofereix amb motiu del seu seixanta-cinquè aniversari.

Els tres apartats en què es desglossen els elements recollits sobre meteorologia popular, altres meteors i àrees lexicals associades són:

1) Núvols, boires o nuvolositat; tipus de cel
2) Precipitacions
3) Vents

Les entrevistes són converses dirigides d'una hora i mitja aproximadament a informants de més de setanta anys que han viscut tota la vida a la localitat d'enquesta o una part significativa d'aquesta juntament amb la seua ascendència. La transcripció dels comentaris dels informadors s'ha fet ortogràfica. Per accedir als informants s'ha comptat amb l'ajuda dels enllaços locals: a Atzeneta del Maestrat, Toni Linares Barberà, Toni Medall Rovira i Jaime Agustina; a Benafigos, també Toni Linares Barberà; a Catí, Imma Sales Sanjuan; i a Vistabella, Elvira Safont Pitarch. Les entrevistes s'han realitzat entre el 12 i el 27 d'agost de 2025. A continuació, es detalla el nom i l'edat de cada informador, amb la data d'enquesta i la localitat d'on són, amb l'abreviatura que s'aprofitarà per referir-s'hi en el text:

Atzeneta del Maestrat (AT): Bienvenida Marín Monferrer (90 anys), Vicent Alcon Silvestre (77 anys), Celia Vidal Sales (84 anys). Entrevistes fetes els dies 26 i 27 d'agost de 2025.

Benafigos (BF): Demetrio Linares Monfort (92 anys), Pepe Linares Monfort (88 anys), Luis Vives Monferrer (81 anys) i Julita Marín Vives (78 anys). Entrevistes fetes el dia 12 d'agost de 2025.

Catí (CT): Josefa Roca Segarra (87 anys), Vicenta Sanjuan Ferreres (93 anys), Vicente Roca Sales (88 anys) i Hermenegildo Pitarch Celma (86 anys). Entrevistes fetes el dia 20 d'agost de 2025.

Vistabella del Maestrat (VT): Elvira Pitarch Edo (90 anys), Consuelo Alcon Garcia (82 anys), Benito Edo Monferrer (86 anys) i José Ramon Salvador Cevades (71 anys). Entrevistes fetes el dia 22 d'agost de 2025.

2. NÚVOLS, BOIRES O NUVOLOSITAT; TIPUS DE CEL

En els mateixos pobles conviuen variants fonètiques del mot genèric, *núvol* (BF, AT) i *núgol* (AT, BF, CT, VT), i la forma femenina, dita en plural, *núgoles* (BF). A Atzeneta, l'ús de *núvol* i *núgol* sembla vinculat a la variable *classe social* perquè la tendència és sentir *núvol* als veïns del poble i *núgol* als que procedeixen dels masos del terme. Gargallo i Pradilla (2011: 46) també recullen *núvol* (TR, LP, VN) i *núgol*

(RS, BT, LP, X), així com *núol* (RS) i *nú*[v]*ol* (CN). *DCVB* (s. v. *núgola*): «(dial.): Núvol (Benassal)».

La resta del material s'ordenarà alfabèticament:

– *(A)nuvolat* (AT); *Anugolat* (VT). *DCVB* (s. v. *anuvolat*): «Cobert de núvols; cast. *nublado*». *DCVB* (s. v. *nuvolat*): «1. Adj. (f. *-ada*) Ennuvolat; cast. *nublado*. «La muntanya està nuvolada»: està coberta de núvols (val.)».

– *Bassetes* (VT): vegeu *calderetes*. Té el sentit general de bassa petita.

– *Bardissa* (BF: «molta bardissa», «es pose tot fosc, ara vindrà auia»; CT: «un nugol com unes barres»; VT: «(a)vui hi ha bardissa per baix: no se veu el mar, que hi ha una bardissa de núgols, que eixa bardissa és un sinyal de auia, podrie tronar o podrie canviar el temps»; *bardissa roja* (CT: «sinyale vent i gelor»); *bardissa negra* (CT: «pot ploure o nevar»). Gargallo i Pradilla (2011: 47) recullen *bardissa* a RS, X, CN, BT, TR i LP. Ibàñez, Izquierdo i Moya (2017: 33) recullen *bardissa* a bona part de les localitats del Montsià. Manent (2002: 18) registra *bardissa* («Una mena de cella») als Reguers (Baix Ebre). *DCVB* (s. v. *bardissa*): «Paret de núvols que apareix damunt la serra (Ulldecona); cast. *barda*».

– *Boira: repixar la boira*, *boira terrera* (BF, VT: «repixe la boira»); *repixar la boira*, *boira catxa* (CT; VT: «hi ha camins que hi ha una boira que va catxeta per eixos barrancs», *Quan baixe la boira pel barranc de l'Atzevar* [sud-oest]*, aigua per tot lo Pla*); *repixar la boira*, (*es*)*pixorrar la boira* (AT: «(es)pixorre la boira», «repixe la boira», «boira: sempre se fa per estos tossals del Bovalar va planeta planeta i se'n va per ahí pel riu [Montlleó] cap allí a Meanes», «s'agarra la boira», «repisse la boira», «quan el rabo de la boira estigue cap a Benafigos plourà segur, si està cap a serra Esparreguera, aire»); *boira grossa* (AT: «si és boira grossa passaràs ahí davant i no voràs res»). *Aboirar*: *Penyagolosa aboirat, tres dies eixut o banyat* (VT); *Espaneguera aboirà dins tres dies eixuta o banyà* (AT); *Pinagolosa aboirà, ixuta o banyà* (AT). Gargallo i Pradilla (2011: 47) troben les expressions *pixar la boira* (RS, CN, BT), *repixar la boira* (BT), *aspixorrar la boira* (X), *boira terrera* (BT, LP), *boira rastrera* (TR), *boira pixona* (VN, TR). Manent (2002: 19, 29) també situa al Baix Ebre les expressions *boira pixadora*, *boira pixona* i *repixar la boira*. *DCVB* (s. v. *aboirat*): «Emboirat (Maestrat). Refr. «Penyagolosa aboirat, dins tres dies eixut o banyat» (Benassal).».

– *Borreguets: Cel a borreguets, aigua a canterets* [sentida dir, però actualment té molt poca vitalitat d'ús] (VT); *Cel a borreguets, auia a canterellets* (AT). No hi ha rastre del refrany amb la base *cabretes* que Gargallo i Pradilla (2011: 47) recollien a TR («Al cel

cabretes i a la terra pastetes»). El *DCVB* (s. v. *borreguet*) recull a Val[ència] el refrany «Cel a borreguets, aigua a canterets».

– *Cabassets*: *Cel a cabassets, aigua a canterets* (CT). El recullen Gargallo i Pradilla (2011: 47) a RS, X, CN, TR i BT. Al Montsià també el testimonien abundosament Ibàñez, Izquierdo i Moya (2003: 187). El *DCVB* (s. v. *cabasset*) el situa a Tortosa i València.

– *Calderetes*: *Està el cel a calderetes, aigua a canterelletes* (BF); «hi ha moltes calderetes avui [però no saben continuar amb el refrany]» (BF); *Cel a calderetes, aigua a bassetes* (VT); *Cel a calderetes, la terra a bassetes* (VT); *Calderetes al cel, aigua a la terra* (AT); *Cel a calderetes, auia a cistelletes* (AT). El refrany no figura en el *DCVB*. *DCVB* (s. v. *caldereta*): «1. Recipient d'aram o d'altre metall i de forma rodonenca [...]. 2. Cassoleta de l'ensenser dins la qual posen el foc (Castelló, Morella)».

– *Calitja* (CT; VT: «com si estiguere núgol, però està encalijat», «com si estare aboirat, però està encalijat», «ni està núgol ni està ras, fa una safocació, una espècie de safocament, un pareix que no pugue respirar bé, i tamé li diem *basca*»; AT: «ni és boira, com estos dies que fa tanta calor, que està tot túrbio», «la calitja és per la part de l'estiu»). Gargallo i Pradilla (2011: 48) recullen *calitja* (RS, X CN, BT) i *calitjada* (TR, LP, VN). DCVB (s.v. *calitja*): «2. Xafogor; ardor de l'ambient (Empordà, Pla d'Urgell, Camp de Tarr[agona], Tortosa, Maestrat, Valldemossa). «Fa una calitja que no es pot aguantar» (Llofriu, Balaguer, Massalcoreig, Montblanc, Reus, Tortosa, Benassal). «Si ses oliveres són massa baixes, sa calitja de sa terra fa malbé sa pareia» (Valldemossa)».

– *Castell*(*s*) (CT: «quins núgols castells!, porten tronà», ho diuen com a sinònim de *torromà*; AT: «quins castells se veuen hui, se prepare bé, hi haurà tormenta hui: als núvols quan hi ha torrellons»; VT: «si se formen per dalt [l'Aragó], quin castell se forme allà, prompte plourà, o quin castell de més mala fatxa assome allà, alguna pedrejà vindrà vui, eixos castells a vegaes porten molta pedra, quan ve, perquè és quan ve per l'asprà de tanta calor que formen eixos castells i és de quan venen les tormentes, però si se formen per baix no són verdadés, ni se solen formar molt de baix»). Gargallo i Pradilla (2011: 48) també registren *castell*(*s*) a RS: «surten d'onze a dotze», X «s'acaben en puntes», CN «núvols de tronada», BT, TR i LP. *DCVB* (s.v. *castell*): «7. Nuvolada molt grossa, de formes acimalades, que avança amb rapidesa i invadeix de pressa el cel (Cat.)». Manent (2002: 22) registra *castells* a Paüls, «núvols que s'estarrufen, blancs o negres, i poden dur pluja o trons». Vegeu *torromà* i *torrellons*.

– *Cel rogent* (VT: «Cel rogent, pluja o vent»). El refrany només es recull d'un informador de Vistabella. La dicotomia que presenta no és viable al territori d'estudi perquè els núvols de color roig no s'identifiquen com un senyal de pluja. Vegeu *cel roig*.

– *Cel roig*. És un senyal de vent a Atzeneta («sinyale aire») i Benafigos («quan està així el cel roig sinyale aspror, casi que sempre que està aixina roig, ploure no plou, que vol dir que està eixut, que no hi ha sinyal de ploure»). A Vistabella és un senyal de calor a l'estiu o de fred a l'hivern («si se ponie el sol aixina trist i en roig dien que demà ferà calor, si és d'istiu», «quan pa ahí per Musquerola se quedae tot roig dien demà fred, si és d'hivern»).

– *Cell* (AT: «quan nyà una tronà i va un núgol negre davant i detràs fa aixina un cell, blanc, ja està plovent a eixe costat», «és quan hi ha tormenta que ja va baixant el cell», «el cell ve de la lloma Bernat i de les Calçais [Calçades], i porta aigua, en canvi, si ve de la part de Meanes cab ací al poble, normalment pedra»; BF: «núvols d'aire», «quan hi ha cell és que sinyale molt d'aire de dalt, que si és de la part de Ares és molt fred, si és de Vistabella és més ponent, no fa tant de fred, i después estan, entremig d'Ares i Vistabellà, ahí a la serra el Boi, que eixe és ni una cosa ni l'atra, no sé quin nom té»; CT: «núgol que dels núgols s'alça més en blanc, porte aigua i sol vindre del cerç»; VT: «un cell és un senyal de fred», «ix per dalt pel Pico i a la millor va baixant, que nya camins que faran arabogues si és d'hivern», «d'hivern, quan per dalt hi ha un cell negre, és sinyal de nevà», «si hi ha molt de cell per dalt, aire después»). Gargallo i Pradilla (2011: 48-49) també recullen *cell* a RS, X, CN i TR com a senyal d'aigua o de pedra. Ibàñez, Izquierdo i Moya (2003: 186) també recullen *cell* a la Sénia. *DCVB* (s. v. *cell*): «Nuvolada llarguera que es posa a manera de barrera en l'horitzó (occ., val.); cast. *cejo*. «Avui dematí ha sortit un cell; potser plourà» (Massalcoreig). «Quin mal cell veig jo esta vesprada (Alcoi, Ibi)».

– *Clarianda*: aclarir-se el cel deixant-se veure un tros sense núvols (AT «quan el núvol escampe»; VT: «ja mou una clarianda per allà, que vol dir que s'està arrasant»; BF; CT). No figura amb aquesta accepció en el *DCVB* (s. v. *clarianda*): «Clarura de la roba; porció de tela més prima que la resta (Morella). «La calça d'este xic està plena de clariandes».». Amb aquest sentit, el *DCVB* registra el nom general *clariana* («2. Clap de cel sense núvols o més il·luminat que la resta»). En l'àrea d'estudi, també es recull el verb *aclarir-se* conjugat (CT, BF, VT, AT: «s'ha aclarit») i el nom *aclarida* (BF: «fa una aclarida»). *DCVB* (s. v. *aclarir-se*): «3.b) *Aclarir-se* el temps (el cel, etc.): desennuvolar-se o desemboirar-se, fer-se més clar i transparent el cel;

cast. *despejarse*». *DCVB* (s. v. *aclarida*): «Acte i efecte d'aclarir (V. aquest verb, en tots sos significats)».

– *Enteranyinat* (*cel—*): *a(n)taranyinat* (BF), *enteranyinat* (VT); *entaranyinat* (AT), *entaraganyat* (VT), (*an)taraganyat* (CT)*, taraganyós* (VT), *taranyinat* (VT). Es recullen les denominacions següents per referir-se al teixit que fa un aràcnid: *taranyana* (BF, VT), el diminutiu *taranyaniu* (BF), *taraganya* (VT, CT) i *telaranya* (AT). A partir d'Ibàñez, Izquierdo i Moya (2003: 184-185), al Montsià, també *cel entaraganyat*, *estraginat*, *sol entaraguinyat*, *taranyana* (*taranyina*, *teranyina*). Gargallo i Pradilla (2011: 46) registren *cel antar*(*a*)*ganyat* (RS, TP, LP), *antaraganyat* (BT)*, anteleranyat* (CN)*, astreginat* (VN), *taragany* (RS, X, BT, TR, LP), *antalagany* (X). Manent (2002: 23) recull al Baix Ebre *cel enterenyinat*. Marcos (2005: 27-28) cataloga *cel entaraganyat* a la Sénia, *cel enteraguenyat* a les Ventalles, *cel enteranyinat* a diverses localitats de les Terres de l'Ebre, *cel enterenginat* a Freginals, *cel enteranyinat* en un bon nombre de localitats de les Terres de l'Ebre, *cel esteraganyat* a Horta de Sant Joan i Prat de Comte, Favara i Maella, *cel astraginat* a Alcanar, i *cel teraganyós* a Gandesa, Nonasp i Faió.

– *Espejat* (BF, VT); *despejat* (VT, AT). Castellanismes. Pronunciats amb la velar pròpia del castellà. No es troba cap rastre del genuí *espillat* que Gargallo i Pradilla (2011: 47) registren a Vinaròs.

– *Joca* (*sol en joca*): assenyala tempestes per a l'endemà (AT: «a estes hores [vespre d'estiu] hi havie dies que se veen uns torrellons i dien [els vells] hi ha joca pa demà, que això volia dir que podia haver tormentes»; BF: «el sol se pon en joca: un núvol molt gros és un sinyal segur que demà trone»). El refrany *quan lo sol se pon en joca, ans de tres dies l'esquena xopa* (o les variants corresponents) que Gargallo i Pradilla (2011: 49) recullen (X, CN, BT, TR i LP), només es testimonia d'una informant d'Atzeneta en la versió *Si·l sol se pon en joca, mañana xopa*. La informadora aclareix que el sol se pon en joca «si se quede un núvol allà a postes de sol que el tape».

– *Llesna* (AT: «quina llesna porte el sol: se fique davant del sol i no dixe vore»). No figura al *DCVB*. Semànticament, podria relacionar-se amb la forma *guinsall* que Gargallo i Pradilla (2011: 49) recullen a Xert amb l'anotació «se fica davant del sol, d'hivern».

– *Milana*: massa de núvol baixa i compacta que tapa parcialment el sol i assenyala canvi de temps (BF: «hui s'ha posat una milana per baix que farà fred: la milana ací sempre és d'hivern quan fa fred, que està per baix i tape el sol, no dixe eixir el sol, està el sol tapat»; CT: «núgols que ixen per la part de la Morellana [sud-est]»; VT: «núgol que tape el sol», «s'ha posat una milana», «este matí nyavie una

milana»). Gargallo i Pradilla (2011: 49) també recullen el mot a RS, X, CN, BT i LP. Ibàñez, Izquierdo i Moya (2003: 184-185) el registren a la Sénia. I Manent (2002: 27), a l'Ametlla i l'Ampolla.

– *Núvols femelles*; *núvols mascles* (BF: «Si a Pinyagolosa nyavie un torrelló i a Espaneguera un atre, dien que era mascle i femella, que plourie»). No s'ha registrat un nom propi per als núvols mascles o femelles com fan Gargallo i Pradilla (2011: 51) amb el *Xareu* (RS, CN) i la *Madama* (RS).

– *Núvols de tronà* (BF); *núvols / núgols de tronà* (AT); *núgols de tronà* (CT, VT). Vegeu *torrellons*, *torrellonà* i *torromades*.

– *Núvols de vent* (CT); *núvols (núgols) d'aire* (BF: «núvols d'aire és el cell»; VT: «quan veus per dalt, per Musquerola, eixos núgols aixina que estan catxos que no pugen molt»). Gargallo i Pradilla (2011: 50) registren *núvols de vent* a RS i TR; Ibàñez, Izquierdo i Moya (2003: 190), a Alcanar i Santa Bàrbara; i Manent (2002: 28), al Baix Ebre.

– *Núvols rojos*. És un senyal de vent de ponent (BF: «senyalen aspror», «marca canvi, quan fa ponent sol marcar»; CT: «quins núgols més rojos, pos vent segur!»; AT: «sinyal de ponent i calor»). També assenyalen vent de ponent a VN segons recullen Gargallo i Pradilla (2011: 50), i vent a Ulldecona i Masdenverge sense determinar quin segons anoten Ibàñez, Izquierdo i Moya (2003: 192).

– *Nuvolat* (VT: «quan s'ha format en Penyagolosa una tormenta i en compte de vindre cap ací se n'ha anat cab a Vilafranca i eixa espècie de nuvolat se'n va cab allà, però no té un nom...»). *DCVB* (s. v. *nuvolat*): «2. Núvol especialment si és espès o d'extensió considerable; cast. *nube*, *nubarrón*».

– *Ras* (*cel—*): (AT: «està molt ras hui»; CT; BF; VT: «quina ora més bona farà vui que està ras de tot»). *DCVB* (s. v. *ras*): «4. [...] *Cel ras*: cel llis, molt clar, sense núvols».

– *Rogle de lluna*, *rogle de sol*: Tot i que és un indicador de pluja o de canvi de temps, no s'associa a cap refrany (AT: «esta nit tindrà rogle la lluna, la lluna porta rogle», «rogle de sol, que porte tres sols, és que nyà núgols i se veuen per un costat i per l'atre se veuen sols, i això porte auia, o canvi de temps»; BF: «la lluna porte rogle», «si el sol porte molt de rogle, plourà»; CT: «la lluna porte rogle: marque aigua, núgols, sinyale canvi de temps», «el sol també en sol portar, de rogle»; VT: «el sol porte rogle, és sinyal de ploure», «la lluna si porte rogle és sinyal de canvi de temps», «el sol, quan ixen tres sols, un a ca costat de sol, també és sinyal de canvi de temps»). No es

testimonia enlloc el refrany *Rogle de lluna, de cada cent no en plou una; rogle de sol, de cada cent noranta-nou* ni cap de les variants arreplegades per Gargallo i Pradilla (2011: 50) a RS, X, CN, BT, TR i LP, i per Ibàñez, Izquierdo i Moya (2003: 194) a Alcanar, el Castell, Mas de Barberans i els Valentins.

– *Torrellons* (AT: «si són d'eixos que se veuen molt grossos, se diuen torrellons, d'eixos que ixen com uns castells, si trone són los que porten l'auia, que antes tronae i plovie molt, ara no plou mai, hi ha vegaes que pugen del mar i sinós ixen per allà per l'atra part, per Pinyagolosa, per eixe tossal, era quan plou ací de tronà, però d'hivern ve per Espaneguera i porten aigua bona, que cau conforme toque, ara d'estiu quan ixen los torrellons porten pedra, està l'aire per dalt fresc i l'auia les gotes se fan pedra i fan molt de mal a tot», «lo *torrelló del Vidre*: quan ix eixe torrelló segur que trone i tormenta, però eixe agarre més la part de Benafigos, les Forques de Benafigos direcció a les mines de la Torre i Culla i per ahí se'n va cab a Espaneguera i avall avall»; BF: «núvols que porten tronades fortes, quan estan de Vistabella al Boi», «núvols que poden pedrejar quan venen pel [coll del] Vidre»); *torrellons / torrillons* (VT: «núgol que porte pedra, de vegades és granís més xicotico», «a vegades diem, ui, per ací dalt, quins torrillons, allò que se arme una boira, però se fa una cosa gran: un torrilló porte aigua», «torrellons, que al xocar uns i els altres, com fa tanta calor després casi sempre ve pedra»). La forma *torrellons* i l'expressió *núvols de tronà* es presenten com a sinònimes (AT: «els núvols de tronà són els torrellons»). *DCVB* (s. v. *torrelló*): «2. Núvol gros, voluminós, que sol amençar pluja (val.); cast. *torre*». Marcos (2005: 47-48) cataloga *torrellons* amb el sentit de *borrasques de cerç* «núvols que porten una miqueta d'aigua (quatre gotes) i que precedeixen una entrada de cerç (a Ulldecona)». No es correspon amb el sentit arreplegat. Vegeu *castells* i *torromà*.

– *Torrellonà* (AT: «els núvols de tronà són els torrellons, una torrellonà»). Marcos (2005: 46) cataloga *torrellonada* a Bot, Horta de Sant Joan, Favara i Prat de Comte. *DCVB* (s. v. *torrellonada*): «2. Conjunt de torrellons».

– *Torromà*, *torromaes* (CT: «al mes de juny, porten tronà»). La forma *torromà/torromaes* es presenta com a sinònima de *núvols de tronà* (CT: «núgols de tronà són les torromades»). Catí és la localitat que enllaça amb el nord del Maestrat, on Gargallo i Pradilla (2011: 51) situen les formes *torram*(*s*) a RS, BT i LP i *torromà/torromades* a X, CN, BT i LP. A més, dins l'àrea catalana, Ibàñez, Izquierdo i Moya (2003: 189) situen *torramades* a Mas de Barberans i Ulldecona, i *torramenta* a les Cases d'Alcanar, Masdenverge, els Muntells i la Ràpita. *DCVB* (s. v. *torramenta*): «Núvol voluminós, a manera de torres, que apareix a l'horitzó (Peníscola)». Etimologia: «d'un creuament de *tormenta* amb *torre*». Vegeu *castells* i *torrellons*.

– *Ull* (*traure (un) —*): (BF: «ha tret un ull, quan està núvol i s'aclarix un poc»; AT: «ja trau un ull el sol», «ja trau ull»). Gargallo i Pradilla (2011: 51) registren *traure ull* a RS, X, BT i LP, i *obrir ull* a CN, TR i VN. DCVB (s.v. *ull*) «7. Clariana, espai clar enmig d'un cel nuvolós (or., occ., bal.). Fer ull o Obrir ull o Treure ull: aclarir-se el cel deixant-se veure un tros de cel sense núvols».

3. PRECIPITACIONS

– *Aiguà* (CT, VT, AT); *tabalà* (BF); *trompà* (BF, CT, VT, AT), *trompassà* (VT); *xaparrà* (VT, AT); *xapinà* (BF, AT); *aigua a cànters* (AT). No figuren al *DCVB* amb aquest sentit *trompà* (*trompassà*), *xapinà* ni *aigua a cànters*. *DCVB* (s. v. *aiguada*): «3. Pluja forta». *DCVB* (s. v. *tabalada*): «2. Cop donat amb una caiguda (Maestrat, Cast., Val.); cast. *batacazo*. [...] «Ha caigut una tabalada d'aigua»: un gran aiguat (Morella).». *DCVB* (s. v. *trompada*): «3. Cop violent; cast. *trompazo*»; (s.v. *trompassada*): «Ensopegada»; (s. v. *xaparrada*): «Xapallada (Valljunquera, Aiguaviva d'Aragó)»; (s. v. *xapallada*): «Xàfec, aiguat fort i de poca durada (val.); cast. *chaparrón*»; (s. v. *xapí*): «(castellanisme) Tapí (val.)»; (s. v. *tapí*): «Sandàlia que duien principalment les dones i que era de tela fina amb una grossa sola de suro posada entre altres dues de cuiro; cast. *chapín*.»; (s. v. *tapinada*): «1. Cop donat amb un tapí; cast. *chapinazo*.»; (s. v. *ploure*): «Loc.—a) *Ploure a bots i barrals*, o *bota canal*, o *a cànters*, o *a portadores*: ploure amb gran intensitat. [...]».

– *Aiguaneu* (AT, CT, VT); *auianeu* (AT, BF): precipitació en forma de pluja i neu que no qualla. A Atzeneta, un mateix informant pot dir *aiguaneu* i *auianeu*. A Vistabella, també s'alternen *auia* (terme tradicional) i *aigua* (terme general adoptat), però només es registra *aiguaneu*. Ara bé, segons la historiadora Elvira Safont, el terme tradicional és *auianeu*. *DCVB* (s. v. *aiguaneu*): «Pluja barrejada amb neu (Puigcerdà); cast. *aguanieve*».

– *Arabogues* (AT, BF, CT, VT): precipitació menuda i breu en forma d'aigua i/o de neu; *arabogà* (AT, BF, CT, VT): conjunt d'aquestes precipitacions. Es diferencia les *arabogues de neu* (AT, BF, CT, VT) i les *arabogues d'aigua* (AT, VT). El terme genèric *arabogues* s'associa a un tipus diferent a cada localitat, segons si són més habituals les d'aigua o les de neu. Mentre que a Vistabella les arabogues solen ser de neu, a Benafigos són principalment d'aigua. L'expressió *arabogues de neu* pot oferir-se pràcticament com a sinònima d'*auianeu*. Gargallo i Pradilla (2011: 51-52) recullen sense precisions semàntiques els termes genèrics *arabogues*, *arabogada* a RS, CN, BT, TR i LP, i *arabogues*, *arabogà*, a X. *DCVB* (s. v. *araboga*): «1. Pluja fina d'aigua

mesclada amb neu (Morella, Benassal, Alcalà de X[ivert] [...]. 2. *pl.* Intermitències de pluja menuda i breu (Benassal)».

– *Borrellons* (CT, AT); *borrallons* (BF). *DCVB* (s. v. *borrelló*): «3. Floc de neu; cast. *copo*».

– *Borrim*, *borrimet, borrimege, borrimà* (BF; CT: «fa un borrimet que no s'han banyat ni els carrers»; AT: «és això que borrimege, que ni plou ni es mor la güela que diuen», «ha fet una borrimà que ha arruixat dos carrers»; VT: *borrimejà*). Gargallo i Pradilla (2011: 52) també arrepleguen *borrim, borrimet/bordimet, borrimege, borrimada/borrimà* a RS, X, CN, BT, TR, LP i VN. Al *DCVB* (s. v. *borrim*): «3. Pluja suau, de gotetes menudes (Gandesa, Tortosa, Maestr., Castelló)»; (s.v. *borrimet*): «Plugeta molt fina (Cast[elló], Tortosa)»; (s.v. *borrimejar*): «Plovisquejar (Tortosa, Amposta)»; (s. v. *borrimar*): «Plovisquejar (Cast[elló])».

– *Cellà*: episodi meteorològic breu i intens que pot manifestar-se com a pluja, neu o tempesta amb llamps (AT: «ha fet una cellà: quatre gotes i després calor», «quan rellampegue: quina cellà ha pegat!»; VT: «baixe una cellà de neu: es queda una miqueta blanquet el monte o damunt els teulats i després se'n va de siguida», «com una neviscarda»; BF: «fa una cellà: si fa quatre arabogues, que junt en l'aire, en molt poc que plogue te banyes tot perquè arree fort i de no res te banye tot»). El mot *cellada* no figura al *DCVB*. En contextos de neu, l'expressió *cellà de neu* equival funcionalment a *neviscarda* (i *neviscardà*). Marcos (2005: 34) cataloga *cellada* a Batea, Caseres, Nonasp i Garcia amb el sentit de «bromall llis que guaita per un coll o una muntanya i que assenyala aigua o neu» i identifica el mot popular amb formacions nuvoloses del tipus «*stratocumulus/ cumulus congestus/ cumulunimbus*». Els informadors no identifiquen *cellà* amb aquest bromall ni coneixen el terme paroxíton *cella*, que Gargallo i Pradilla (2011: 49) recullen a Vinaròs amb el sentit del *DCVB* («Nuvolada llarguera estesa damunt l'horitzó o damunt una muntanya; cast. *ceja*»); i que també recullen Ibàñez, Izquierdo i Moya (2003: 186) al Montsià (*celleta* a Freginals) i Manent (2002: 23) al Baix Ebre («Núvol que en té la forma i és dalt d'una muntanya. Acostuma a dur vent»).

– *Granís* (AT, BF, CT, VT). *DCVB* (s. v. *granís*): «3. Calamarsa (pir-or., or., occ., val., eiv.); cast. *granizo*».

– *Matacabra*: precipitació de neu tova que no qualla (VT: «aixina tova, és fofa, no pese com si fore una neu que no acaba d'estar gelà»; AT: «ha caigut matacabra»). S'ha de constatar que el sentit que es recull de *matacabra* 'neu que no qualla' no coincideix amb el dels diccionaris, 'granís menut'. *DCVB* (s. v. *matacabra*):

«Calamarsa menuda (Rosselló, Vall d'Àneu, Cardós, Maestrat, Val[ència]); cast. *granizo*».

– *Matacabrit*(*s*) (CT: «és granisset molt finet»). *DCVB* (s. v. *matacabrit*): «1. Calamarsa petita (Castellbò)». Vegeu *mataguirro*/*mataquirro*.

– *Matagüelos* (AT). Denominació local de *matacabra*.

– *Mataguirro* (AT: «granís però xicutinyo»); *mataquirro*, *mataquirrà* (BF: «com a pedra molt xicoticos», «el mataquirro molts camins és al mes de març»; VT: «com si foren voletes d'eixes de sopa»). A Catí també coneixen la paraula *mataquirro*, però no és el mot d'ús local (CT: «natros diem *matacabrit*, però tamé mos entenem, és lo mateix, molt aparegut»). *DCVB* (s. v. *mataquirro*): «Calamarsa petita (Maestrat); cast. granizo. «De primer granissava, però ara cau mataquirro». Etim.: compost de *matar* i de *quirro* 'cabra'.»; (s. v. *guirro*): «Porc jove (Penedès); cast. lechón, cochinillo. Etim[ologia]: del mateix radical que *guarro* i *gorrí*».

– *Neviscarda* (*neviscardeta*), *neviscardà*: nevada lleugera (o el seu efecte) que només qualla en superfícies horitzontals baixes (VT: «el sostre del camp queda cobert de neu, però els abres no es tapen ni res», «una cellà és com una neviscarda, com una neviscardeta, unes arabogues de neu que només s'agarra al monte»). Els informants testimonien que *neviscarda* equival funcionalment a l'expressió *cellà de neu*. *DCVB* (s. v. *neviscarda*): «Nevada lleugera (Morella). «Quina neviscarda ha caigut esta nit!».

– *Pedra* (BF: «*pedrejà*»; CT; VT). *DCVB* (s. v. *pedra*): «2. Grans d'una glaçada que es precipiten d'un núvol; cadascun d'aquests grans; cast. *granizo*». *DCVB* (s. v. *pedrejada*): «2. Pedregada, calamarsa (Maestrat); cast. *pedrisco*, *granizo*».

– *Plovisquejar* (VT), *plovitejar* (AT, BF, CT, VT: «plovitege»). Gargallo i Pradilla (2011: 52) recullen *plovisnar* a CN. *DCVB* (s. v. *plovisquejar*): «Ploure lleugerament a gotes molt petites (Empordà, Solsona, Cardona, Vallès, Barc[elona], Penedès, Balaguer, Urgell, Tortosa, Mall[orca], Men[orca]); cast. *lloviznar*.»; (s.v. *plovitejar*): «Plovisquejar (Maestrat, Plana de Castelló)». Aquestes localitzacions del *DCVB* es concreten en l'apartat fonètic a Vistabella, Vilar de Canes i l'Alcora. *DCVB* (s. v. *plovisnar*): «Plovisquejar (Gandesa, Tortosa, País Valencià)».

– *Torbisca* ('vent que alça i arremolina la neu, tot impedint la visibilitat'), *torbiscà*: (AT: «és això que va la neu per tots els costats i no te dixe ni vore davant»; BF: «fa torbisca: quan neve, la neu cau molt a l'aspessa i fa aire que te torbe que no pots anar, no t'hi veus gens»; VT: «torbisca»; CT: «quina torbiscà de neu»). A Catí i Vistabella del Maestrat es constata un solapament semàntic entre *torbisca* i *vent(r)isca*

(s. v. *ventisca/ventrisca*, *ventriscà de neu*), probablement relacionat amb processos de simplificació del camp semàntic meteorològic. Gargallo i Pradilla (2011: 52) recullen *torbisca* a VN, Ibàñez, Izquierdo i Moya (2003: 189), *torrabisca de mestral* a les Cases d'Alcanar i la Ràpita, i Manent (2002: 32), *torrebisca* a l'Ametlla i a l'Ampolla; tots els casos tenen en comú la presència d'aigua i vent de mestral. *DCVB* (s. v. *torbisca*): «Torb, vent que alça la neu (Maestrat)»; (s.v. 2. *torb*): «1. Vent impetuós que alça i arremolina la neu (Pirineus); cast. *ventisca*, *torbellino*».

– *Ventisca* (VT: «com fee aire, la ventejae») i la variant dialectal *ventrisca* (AT: «ha fet una ventrisca de neu: la neu, de l'aire, fee una ventrisca aixina i d'allí ja no passai^{e}, se gelai^{e} i allí se quedai^{e}», «fa ventrisca: això que neve i fa un aire que talle, l'arremoline a un puesto, a lo millor ací casi que no nya res i allà un pam»); *ventriscà de neu* (CT: «quina ventriscà fa de neu» «ventriscà i torbisca, ací ho coneixem tot, ve a ser lo mateix») (s. v. *torbisca*, *torbiscà*). *DCVB* (s. v. *ventisca*): «Vent que transporta neu; cast. *ventisca*». Actualment, en algunes localitats com Catí i Vistabella, *ventriscà de neu/ventisca* i *torbisca* tendeixen a solapar-se semànticament, fins al punt que els parlants poden percebre sentits equivalents.

4. VENTS

El tipus lèxic genèric «vent» s'usa a Catí, en continuïtat amb l'àrea septentrional del Maestrat, mentre que a Atzeneta, Benafigos i Vistabella s'empra *aire*. Els informadors d'Atzeneta assenyalen que l'ús de *vent* —com també el pronom *natros* enfront de *mosatros*— s'associa a la parla dels veïns de Meanes, un nucli de masos del terme municipal d'Atzeneta situat al sector nord.

– *Boiero* (*aire* —). Nom local del cerç a BF: «*aire que ve del Boi* [l'ermita de Sant Bertomeu del Boi, que està situada al nord-oest del nucli de Benafigos], *que entra igual a les ombries com a les solanes*».

– *Botxorno* (VT: «eixos dies que fa tant de botxorno»). Gargallo i Pradilla (2011: 53) el recullen a BT i LP. És un castellanisme. *DRAE* (s. v. *bochorno*): «1. Aire caliente y molesto que se levanta en el estío. 2. Calor sofocante, por lo común en horas de calma o por fuego excesivo».

– *Brisa, briseta* (BF: «quan ve de la mar»). *DCVB* (s. v. 2. *brisa*): «Ventet de mar a terra i de terra a mar, que sol bufar després de la sortida i de la posta del sol; cast. *brisa*».

– *Cerç* (CT: «*Cerç de matí, aigua de vesprà*»). Pradilla i Gargallo (2011: 53) també registren *cerç* a RS, X, CN, BT, TR i LP, i aquest refrany a RS i X.

– *Eixugabasses*. Nom local del ponent a AT: «fa eixugabasses hui: al ponent diem eixugabasses perquè seque molt, és calent». No hi figura en el *DCVB*. Ibàñez, Izquierdo i Moya (2016: 212) recullen *eixugaherbes* com a denominació local de les Cases d'Alcanar amb el sentit de vent del nord.

– *Llevant* (BF: «si ve per Culla és llevant»; CT; VT; AT: «l'aigua la porte el llevant»); *llevantà* (AT: «això que plou cinc o sis dies seguit de temporal»); *llevantaes* (CT: «quan fa unes llevantaes que plou de llevant que van mal, que entra l'aigua a tots los puestos»). Gargallo i Pradilla (2011: 53) registren *llevant* a RS, CN, BT, TR, i LP, mentre que la *llevantada* a TR i RS.

– *Morisc* (AT: «*De morisc mou i de llevant plou*: morisc per Useres [sud del terme] i llevant per allà per Espaneguera»; VT: «*El morisc la mou i el llevant la plou*: el morisc ve de València [sud del terme] i ara plou poc perquè el llevant s'ha perdut». *DCVB* (s. v. *morisc*): «Refr. «El morisc la mou, i el llevant la plou»: significa que després del vent sud-oest sol venir el llevant, que és vent plujós (Llucena)»; en una nòmina de vents (s. v. *vent*), apareix la denominació *vent morisc*, que se situa a Llucena i Alcoi com a vent del sud-oest. Vegeu *ponent*.

– *Ponent* (AT: «*El ponent la mou i el llevant la plou*»; BF, CT: «*Ponent la mou, llevant la plou*»; BF: «si fa ponent és calent»; VT «el ponent és molt roïn»); *ponentà* (AT: «és calent, a lo millor plourà una gotarrà, però ací no res»; CT: «fa una ponentà»). Gargallo i Pradilla (2011: 53) recullen refranys similars a RS, CN, BT, TR i X. Vegeu *morisc*.

– *Rebolic* (BF, VT [dones]); *remolí* (BF; CT; VT [homes]; AT: «se die un remolí, això sol fe-lo al mes de juny, quan segàvem i això, hi havie vega[i]s que quan feem les gavelles del blat inclús mos alça[i], el remolí se crea[i] en un moment, el vees a un cantó i ja ve cab ací»). *DCVB* (s. v. *rebolic* < *revolic* < *revolica*): «Avalot, conjunt de coses o persones movent-se desordenadament, en confusió (val.); cast. *revuelto*, *revoltijo*». *DCVB* (s. v. *remolí*): «2. Massa d'aire, d'aigua, de pols, etc., agitada en un ràpid moviment giratori; cast. *remolino*, *torbellino*». Gargallo i Pradilla (2011: 53) recullen *remolí* a RS i TR.

– *Tremuntana* (AT: «tremuntana ve de Benafigos [nord-oest]», «la tramuntana és forta i gelà, que quan està nevat, que per dalt nyà neu, ací no es pot estar a este pla»); *tre(s)muntana* (BF: «*Tresmuntana de matí, auia de vespra*», «tremuntana ve del nord,

només ve de matí, i després se apare i movie atre camí l'aire de baix»); *tresmuntana* (VT: «aire de dalt»); *tramontana* (VT: «*Tramontana pel matí, aigua per la vesprà*»). Gargallo i Pradilla (2011: 53) registren el terme *tremuntana* a RS, X, CN, BT i LP, i *tremontana* a TR, juntament amb el refrany *La tremuntana no té abric, i home pobre no té amic*, i altres variants, a RS, X, CN i LP.

– *Vent de baix / vent de dalt* (CT); *aire de baix / aire de dalt* (AT; VT; BF: «més fort que tresmuntana»). Gargallo i Pradilla (2011: 53) recullen *vent de baix* a RS, X, CN, BT i TR, i *vent de dalt* a CN, BT i TR. No es registra l'expressió *vent valencià* que Gargallo i Pradilla (2011: 53) situen a RS, X i TR.

BIBLIOGRAFIA

DCVB = ALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de B. (1930-1962): *Diccionari català valencià balear*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

DRAE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2014[23]): *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa.

GARGALLO, José Enrique / PRADILLA, Miquel Àngel (2011): «Lèxic i meteorologia popular al Baix Maestrat». *Butlletí del Centre d'Estudis del Maestrat*, 86, p. 44-57.

IBÀÑEZ MARTÍ, Pili / SALOM, Tere Izquierdo / MOYA REVERTÉ, Maite (2003): «Montsià en capell, guarda't d'ell»: Els noms dels núvols a la comarca del Montsià». A: PRADILLA CARDONA, Miquel Àngel (ed.): *Llengua i Literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa*. Benicarló: Onada Edicions, p. 179-200.

IBÀÑEZ MARTÍ, Pili / SALOM, Tere Izquierdo / MOYA REVERTÉ, Maite (2016): «Els noms populars dels vents a la comarca del Montsià». *beCEroLes*, 6, p. 211-215.

IBÀÑEZ MARTÍ, Pili / SALOM, Tere Izquierdo / MOYA REVERTÉ, Maite (2017): «El noms populars de boires i altres fenòmens meteorològics a la comarca del Montsià». *Quaderns de l'Ebre. Revista d'Educació, Ciència i Cultura*, 6, p. 32-37.

MANENT, Albert (2002). *Els noms populars de núvols, boires i vents del Baix Llobregat*. Vilassar de Mar: Katelani.

MARCOS MATAMOROS, Raül (2005): *El cel i el temps en la cultura popular. Dites i expressions a les Terres de l'Ebre*. Tarragona: Edicions L'Agulla de Cultura Popular.